

Handgebaren in interacties met anderstaligen: een detailanalyse

Valentijn PROVÉ, Kurt FEYAERTS & Bert OBEN

Abstract

Foreigner Talk refers to a repertoire of linguistic and non-verbal strategies that a language community regards as appropriate in interactions with less proficient L2 speakers. Such adaptations often include the use of hand gestures, as illustrated by different communication guidelines. However, research on gestures in Foreigner Talk has almost exclusively focused their ability to illustrate concrete actions and objects, limiting our understanding of how more abstract gestures can be helpful in interactions with L2 speakers. In this paper, we propose a qualitative analysis of gestures in four excerpts from a corpus of semi-spontaneous conversations between L1 and L2 speakers and we highlight gestures that motivate their meaning at different degrees of abstraction.

INLEIDING

Moedertaalsprekers passen hun taalgebruik aan in interacties met anderstaligen. Dat fenomeen staat in de taalkundige literatuur onder meer bekend als *Foreigner Talk* (Ferguson 1975; Gass & Varonis 1985; Long 1981; Snow, van Eeden, & Muysken 1981) of *Foreigner-directed speech* (Fischer 2016). Foreigner Talk is een register dat bestaat uit een repertoire van aanpassingen die een taalgemeenschap als gepast beschouwt in interacties met anderstaligen die een lager taalbeheersingsniveau hebben. Handgebaren zijn een belangrijk onderdeel van dat repertoire. Dat blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat verschillende brochures om de communicatie met anderstaligen op de werkvloer, in dienstverlening of op school te verbeteren, belang hechten aan non-verbale communicatiemiddelen. Toch bieden dergelijke tips vaak een eng perspectief op wat gebaren kunnen verwezenlijken. Ze worden namelijk gereduceerd tot het uitbeelden van of wijzen naar voorwerpen om woordvormen transparanter te maken. We citeren hier enkele richtlijnen om dat te illustreren:

- (A) “Wijs naar alles wat je zegt. Neem je tijd om belangrijke info aan te wijzen. Moet iemand een document ondertekenen? Geef een pen en wijs aan waar. Wijs naar links als je het hebt over het loket links.” (Communicatiewaaijer om taaldrempels in hulp- en dienstverlening te verkleinen z.d.).

- (B) De eerste keer dat ik heb
(-) de schaar. Wat is schaar? And then they
come like ((beeldt een schaar uit)) (Afb.
1) okay iedereen weet wat dat is.

(Maria en Soumeya geven tips voor
heldere communicatie met mensen die
Nederlands leren z.d.)

Afb. 1

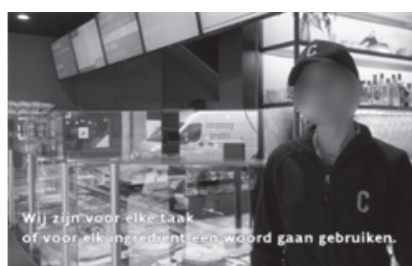
- (C) “Gebruik handgebaren. Die helpen om je boodschap over te brengen.” (Nederlands
voor ouders z.d.)

- (D)

Afb. 2

wij zijn beginnen werken
op de vaktermen

Afb. 3

wij zijn voor elke taal of voor elk
ingrediënt één woord gaan gebruiken

(Anderstalig talent tewerkstellen z.d.)

In de voorbeelden (A) en (C) worden handgebaren als illustratiemiddel voorgesteld (‘om belangrijke info aan te wijzen’ of ‘om je boodschap over te brengen’). Die functie komt ook terug in (B), waar een anderstalige voor *diversiteitspraktijk.be* in een video uitlegt dat het helpt om woorden letterlijk uit te beelden (Afb. 1). In (D) gaat het over het gebruik van foto’s om vaktermen aan te leren, en wordt er naar de foto’s in kwestie gewezen (Afb. 2). Een verkoopster legt vervolgens uit dat het personeel dan telkens dezelfde term, die aan de hand van foto’s wordt aangeleerd, gebruikt om ambiguïteit te voorkomen (Afb. 3). Er is dus evidentie voor een zeker bewustzijn over het nut van gebaren en visualisering (Margic 2017), maar dat bewustzijn lijkt gereduceerd te zijn tot één functie van gebaren, nl. woordbetekenissen verduidelijken.

Ook het wetenschappelijk onderzoek naar non-verbale Foreigner Talk heeft tot nu toe gefocust op de functie van gebaren voor het transparant maken van woordbetekenissen, met name in experimentele taken zoals het beschrijven

van woorden, afbeeldingen of video's¹. Als gevolg daarvan weten we goed hoe gebaren helpen om eigenschappen van objecten of acties te representeren (Bergmann, Rull & Lugin 2018; Tellier, Stam & Ghio 2021) en zo de betekenisactivatie te vergemakkelijken (Sueyoshi & Hardison 2005; Dahl & Ludvigsen 2014; Drijvers et al. 2019). Toch is dat maar één van de vele manieren waarop handgebaren betekenis kunnen overbrengen. Vaak bestaat er tussen de vorm van een gebaar (neem nu een repetitieve, draaiende beweging naar voren) en de contextuele betekenis (bijvoorbeeld het maken van een opsomming) een veel abstractere verhouding. Het uitgangspunt van deze paper is de hypothese dat non-verbale Foreigner Talk zich ook op abstractere niveaus manifesteert. In wat volgt (sectie 2), geven we een literatuuroverzicht van onderzoek naar gebaren in Foreigner Talk. Vervolgens (sectie 3) lichten we de samenstelling van het corpus kort toe en leggen we uit hoe we verschillende niveaus van abstractie in handgebaren zullen onderscheiden in onze analyse (sectie 4). In onze conclusie (sectie 5) komen we terug op het literatuuroverzicht en reflecteren we over de beperkingen en de implicaties van onze studie.

GEBAREN IN FOREIGNER TALK

Om onze hypothese te motiveren gaan we in deze sectie na hoe verschillende types van gebaren in interacties met anderstaligen onderzocht zijn. In 1998 presenteert Adams als eerste een systematisch onderzoek naar het gebruik van gebaren in Foreigner Talk. Hij laat moedertaalsprekers van het Engels een video navertellen aan zowel een anderstalige als een andere moedertaalspreker en concludeert dat deiktische gebaren frequenter gebruikt worden in de conditie met de anderstalige luisteraar. Met deiktische gebaren wijzen sprekers verschillende locaties aan. Die locaties kunnen fysiek aan een referent gelinkt zijn (vb. de locatie van een tafel in een klaslokaal), maar ze kunnen ook op een abstracte manier betekenis krijgen. Bij Adams komt het laatste geval het meest voor: hij redeneert dat de personages in de gebruikte cartoon een identiteit hebben op basis van hun positie op het scherm en het aanwijzen van verschillende locaties 'in de lucht' helpt zo om aan te geven welke personages bedoeld worden en om structuur aan te brengen in de vertellingen. Met dat resultaat introduceert Adams de hypothese dat een bepaald type van gebaren nuttiger is voor de communicatie met anderstaligen als het binnen de gegeven context semantisch transparant is.

Bergmann, Rull en Lugin (2018) en Tellier, Stam en Ghio (2021) hebben dat resultaat gerepliceerd in een taak waarbij moedertaalsprekers woorden

¹ Een uitzondering hierop is onderzoek dat specifiek gericht is op tweedetaalverwerving en de rol die handgebaren van een docent kunnen spelen (vgl. McCafferty & Stam 2008 voor een review). Omdat het daarbij om een heel specifieke klascontext gaat, zetten we het onderzoek daarrond terzijde. In ons onderzoek is taalverwerving namelijk niet het doel (maar hoogstens een bijproduct) van de interactie.

(die objecten of acties aanduiden) moesten beschrijven aan anderstaligen met een intermediair of laag taalbeheersingsniveau. Ze observeren dat zowel de deiktische als de iconische gebaren frequenter zijn in de conditie met het lage taalniveau. Iconische gebaren duiden geen locaties, maar vormelijke eigenschappen aan die overeenstemmen met de vorm van hun referent. Eén van de woorden in de taak van Tellier, Stam & Ghio (2021) was ‘klimmen’ (*escalader*) en een iconische uitbeelding zou het nabootsen van een klimbeweging kunnen zijn. Het resultaat bevestigt dus wat Adams (1998) al zag, namelijk dat moedertaalsprekers voor anderstaligen net dat type van gebaar frequenter gebruiken dat het meest semantische transparantie biedt in de gegeven context. In beschrijvingstaken zijn dat typisch deiktische (i.e. aanwijzende) of iconische (i.e. uitbeeldende) handgebaren.

Een tweede observatie die Tellier, Stam en Ghio (2021) in hun studie maken, is dat metaforische gebaren zowel in de groep met anderstaligen als de groep met moedertaalsprekers frequenter zijn dan iconische gebaren en daarmee het meest voorkomende type in het hele corpus zijn. Dat is een verrassende vaststelling, want metaforische gebaren lijken op het eerste gezicht minder geschikt om semantische transparantie te creëren:

“We consider metaphors as representational but with a low degree of iconicity and helpfulness in facilitating understanding for learners, and thus we treated metaphors separately in our hypotheses and analysis.” (ibid: 39)

“We beschouwen metaforische gebaren als representatief, maar met een lage graad van iconiciteit en nut voor het vergemakkelijken van het begrip bij anderstaligen, en dus hebben we metaforische gebaren anders behandeld in onze hypotheses en analyse.” (onze vertaling, ibid: 39)

In bovenstaand citaat verwachten de auteurs met andere woorden dat de metaforische gebaren minder nuttig zullen zijn voor de anderstalige participanten omdat ze minder iconische eigenschappen hebben, i.e. ze zijn minder uitbeeldend of illustratief. In de literatuur wordt in dat geval soms de term ‘secundaire iconiciteit’ gebruikt (Sonesson 2008; Cienki 2009; Lenninger 2019). Als iemand een schaar uitbeeldt door met twee vingers te bewegen, dan is er tussen de schaar en de uitbeelding ervan een waarneembare gelijkenis; de uitbeelding is een imitatie van het instrumentele gebruik van een schaar. Die gelijkenis is transparant zonder verdere context. Een gebaar is op die manier primair iconisch. In het geval van secundaire iconische (i.e. metaforische) gebaren, daarentegen, is de gelijkenis niet duidelijk zonder conventie of desambiguërende context. Als een spreker de ene hand voor de andere plaatst om fasen in een stappenplan uit te beelden, dan moet de context duidelijk maken

dat het over een proces gaat, en bijvoorbeeld niet letterlijk over stappen als een verplaatsing in de ruimte. In die zin is de relatie tussen de vorm van het gebaar (het pad dat met de handen wordt gepresenteerd) en de contextuele betekenis (het uitvoeren van de ene fase na de andere) abstract: de gelijkenis moet eerder in een gelijkaardige ervaring gezocht worden ('naar de volgende fase gaan' voelt aan als 'een stap vooruit zetten') dan in een isomorfie of directe imitatie. Daarom spreken we ook van een gebaar met een metaforische functie (McNeill 1992).

Als acties en objecten moeten beschreven worden, dan is het met andere woorden te verwachten dat gebaren met een hoge graad van iconiciteit nuttiger zijn. Eén van de hypothesen van Tellier, Stam en Ghio (2021) was dan ook dat gebaren met een metaforische functie vermeden zouden worden in beschrijvingen voor anderstaligen (ibid.: 36). Dat bleek echter niet het geval te zijn en bovendien, zoals hierboven al aangehaald werd, zijn de metaforische gebaren het meest voorkomende type in het corpus, ook in de groep met anderstalige luisteraars. Een meer gedetailleerde analyse is dus nodig om na te gaan of non-verbaal aanpassingsgedrag zich ook in metaforische gebaren manifesteert. Hiervoor is het in de eerste plaats nodig dat studies specifïëren waarom een gebaar als abstract of 'minder transparant' kan worden beschouwd. De aanwijzende gebaren in Adams' (1998) studie zijn abstract in de zin dat de personages zich niet werkelijk in de lucht bevinden; de locaties die de sprekers aanduiden, staan voor de verschillende personages. Tellier, Stam en Ghio (2021) geven het voorbeeld van een spreker die een woord introduceert door het als het ware op zijn hand te presenteren. In beide voorbeelden wordt een referent in de ruimte geplaatst terwijl die daar niet fysiek is, maar het is duidelijk dat we met twee vormen van abstractie te maken hebben. In het eerste geval hebben de personages al een plaats op basis van de video en in die zin staan de locaties metonymisch voor de personages. In het tweede geval hebben we duidelijker met een metafoor te maken, want er is geen situatie waarin een woord fysiek ruimte inneemt. Deze paper beargumenteert in tegenstelling tot Tellier, Stam en Ghio (2021) dat gebaren met een metaforische functie wel deel uitmaken van het non-verbale repertoire van Foreigner Talk. Om dit te kunnen testen, moeten verschillende niveaus van abstractie in gebaren onderscheiden worden.

In de voorliggende paper willen we met andere woorden aantonen dat non-verbale Foreigner Talk niet beperkt is tot het illustreren van woordbetekenissen met handgebaren. Onze hypothese is dat moedertaalsprekers in gesprekken met anderstaligen ook abstracte handgebaren op een adaptieve manier gebruiken. 'Adaptief' definiëren we voorlopig als de manier waarop gesprekspartners hun uitingen aanpassen aan wat ze over elkaar menen te weten (vgl. *audience design*, Clark & Murphy 1982; of *recipient design*, Depermann 2015). Gesprekspartners houden rekening met de gedeelde, geaccu-

muleerde informatie (*common ground*, zie Clark & Brennan 1991) en geven op basis daarvan betekenis aan de conversatie. In lijn met Smith et al. (1991) beschouwen we Foreigner Talk als een extreme vorm van dat gedrag. Een typisch kenmerk van interacties met anderstaligen is namelijk dat gesprekspartners minder automatisch ervan uitgaan dat ze elkaar volledig volgen in het voortbouwen op de *common ground*. Hierdoor maken sprekers aanpassingen op verschillende linguïstische en non-verbale niveaus.

CORPUS EN METHODE

We baseren onze analyse op een dataset van 138 conversaties die elk exact 9 minuten duren. In totaal bestaat dat corpus uit 23 groepen van twee moedertaalsprekers van het Nederlands en één anderstalige die elkaar afwisselend in duo's leren kennen (i.e. iedere spreker van het trio spreekt met iedere andere spreker). Er werden geen specifieke opdrachten of gespreksonderwerpen voorzien; de participanten kregen de opdracht om elkaar in een beperkte tijd zo goed mogelijk te leren kennen. We zijn ons bewust van het feit dat de labels 'moedertaalspreker' en 'anderstalige' naar erg heterogene groepen van mensen verwijzen. Zo zullen sommige moedertaalsprekers van het Nederlands perfect tweetalig zijn en ook nog een andere moedertaal hebben, of zullen twee anderstaligen met dezelfde taalvaardigheid in het Nederlands zichzelf niet op dezelfde manier 'anderstalig' voelen. Afhankelijk van de situatie (vb. een formele versus een vriendschappelijke context) impliceren de labels bovendien andere verwachtingen. In onze studie kunnen we dus niet zomaar generaliseren buiten de context (i.e. kennismakingsgesprekken tussen onbekenden) van onze data, en zijn we ons bewust dat we met de concepten 'moedertaalspreker' en 'anderstalige' geen rekening houden met veel onderliggende variatie binnen de concepten 'moedertaalspreker' en 'anderstalige'.

Alle moedertaalsprekers (leeftijd gemiddelde = 22.1, SD = 2.4) in het corpus zijn studenten die in Leuven een Nederlandstalig studieprogramma aan de universiteit volgen. Wat de groep van anderstaligen (leeftijd gemiddelde = 27, SD = 3.8) betreft, hebben we participanten gerekruteerd die ingeschreven zijn voor lessen Nederlands voor anderstaligen in Leuvense instellingen voor avondonderwijs met een taalbeheersingsniveau van A2 tot B2 volgens het Europees Referentiekader voor Talen. Dat taalniveau laat hen toe om op een comfortabele manier een kennismakingsgesprek te voeren. De gesprekken zelf werden gefilmd in een kantoor op een Leuvense campus. Daarbij werd er voor iedere spreker een aparte video-opname gemaakt om de gebaren in voldoende detail te kunnen bestuderen. Alle deelnemers gaven hun toestemming om deel te nemen aan het onderzoek, en het onderzoek werd voor de opnames goedgekeurd door de ethische en privacycommissie van de KU Leuven (onder casenummer G-2020-1622).

De handgebaren in het hele corpus werden in het licht van een toekomstige studie van de auteurs gesegmenteerd met behulp van ELAN (Wittenburg et al. 2006). Dat is een door gebarenonderzoekers veel gebruikte tool om audio- en videofragmenten nauwgezet te transcriberen en annoteren. Voor de analyse in deze studie hebben we fragmenten geselecteerd waar a) de andersstalige gesprekspartner een relatief laag taalbeheersingsniveau heeft (niveau A2 volgens het Europees referentiekader) en waarin b) volgens de hieronder gedefinieerde criteria verschillende vormen van abstractie voorkwamen. De fragmenten zijn getranscribeerd volgens de GAT2-conventies (Selting et al. 2009) en we hebben multimodaal gedrag (handgebaren en kijkgedrag) volgens de richtlijnen van Mondada (z.d.) beschreven.²

Om abstractie in handgebaren te definiëren is het nodig dat we eerst deiktische en iconische dimensies van gebaren, die we in de vorige sectie al besproken hebben, nauwkeuriger onderscheiden. Wat deiktische gebaren betreft, baseren we ons op Fricke's (2007, 2014) begrip van de concepten 'origo' en 'deixisruimte'. Het origo is het hier-en-nu van de uiting en fungeert als middelpunt van de deixisruimte. De deixisruimte valt te begrijpen als een coördinatensysteem: elk punt in de ruimte is identificeerbaar ten opzichte van het origo. Deiktische gebaren realiseren een gemeenschappelijke focus op een deel van de deixisruimte. Wijzen is dus het kenbaar maken van een 'daar' tegenover een 'hier'. Een gebaar heeft daarentegen een iconische dimensie als het zijn referent vormelijk nabootst. In de duiding van een iconisch gebaar moet een saillante eigenschap, zoals de grootte of de manier van bewegen van een object, terug te vinden zijn in de kinetische eigenschappen van het gebaar, al dat niet in een sterk gestileerde vorm.

De manier waarop zowel deiktische als iconische gebaren betekenis creëren, wordt per definitie bepaald door metonymische inferentie of door *frames* (Mittelberg 2019). We begrijpen gebaren door ze als deel van een frame te interpreteren. Een frame is een geheel van betekenissen dat door onze ervaring gestructureerd is, i.e. we ervaren het ene deel in de context van het ander deel door fysiek contact of door causale relaties. Als we dat interpretatiekader als geheel begrijpen, kunnen we inferenties maken over onderdelen ervan. Een bekend voorbeeld (Mittelberg 2019: 4) is de uitspraak 'de sandwich met kaas wacht op de rekening' in een restaurant. Het is meteen duidelijk dat het niet de sandwich zelf is die wacht, maar wel de klant die de sandwich besteld had. Op dezelfde manier kunnen we naar een sandwich wijzen of een broodje uitbeelden om naar de respectievelijke klant te verwijzen. We maken deze inferenties doordat we de gewoontes, handelingen en scenario's in een restaurant als frame begrijpen.

² In de transcriptie staat rh voor de rechter hand, lh voor de linker hand, bh voor beide handen en blk voor de blikrichting.

De frame-gebaseerde benadering (Mittelberg 2017, 2019) biedt ons ten slotte een instrument om verschillende niveaus van abstractie te onderscheiden. Basale frames (laag niveau van abstractie) bestaan uit ervaringen in de fysieke, waarneembare omgeving. Wijzen naar personen om de aandacht op hen te vestigen is een voorbeeld omdat we de personen in onze fysieke omgeving terugvinden. Een complexer frame ontstaat wanneer verschillende basale frames met elkaar verbonden worden. Het voorbeeld van de sandwich in het restaurant is hier van toepassing; we kunnen naar de sandwich wijzen om aan de klant te refereren omdat we verschillende causale relaties met elkaar verbinden. Om een hoog niveau van abstractie te illustreren beschrijft Mittelberg (2017) een voorbeeld waarin een docent taalkunde een zinsstructuur uitlegt en de verschillende zinsdelen met haar handen van links naar rechts als objecten op een horizontale lijn plaatst. Dat is een voorbeeld van een zogenaamd diagram of een ‘abstracte schematische representatie die de interne structuur van een frame doet uitkomen door te tonen hoe verschillende componenten met elkaar verbonden zijn in een geheel’ (ibid.: 213, onze vertaling). Frames met een hoog niveau van abstractie bestaan er met andere woorden in dat schema’s die los staan van hun fysieke oorsprong, voor het begrijpen van uiteenlopende concepten worden gebruikt. Op die manier moeten we schematische representaties als verschillende graden van concretisering of *objectificatie* bekijken. Zulke schema’s bieden semantische transparantie omdat ze geroutineerde, cognitieve structuren zijn, waarin niet-materiële referenten vorm krijgen. Ze zijn het resultaat van onze manier van functioneren in de fysieke (of imaginaire) wereld en we passen ze intuïtief toe om ons andere betekenissen in nieuwe contexten eigen te maken

ANALYSE

In deze sectie maken we afzonderlijke detailanalyses van vier transcripties (Fragment 1-4). In die analyses bespreken we hoe moedertaalsprekers in gesprekken met anderstaligen verschillende vormen van abstractie in handgebaren vertonen. Hiermee willen we aantonen dat de functies van gebaren in Foreigner Talk niet beperkt zijn tot het wijzen naar of het uitbeelden van objecten, maar dat metaforische gebaren ook hun plaats hebben in het repertoire. We doen dat aan de hand van de frame-gebaseerde benadering van Mittelberg (2017, 2019) die we hierboven uiteengezet hebben. We focussen daarbij op de deiktische dimensie van gebaren (i.e. het aanduiden van locaties), maar onvermijdelijk moeten we ook rekening houden met iconische eigenschappen in de analyses. Op die manier onderscheiden we vier vormen van abstractie, waarvan hieronder elk een voorbeeld wordt gegeven in een overeenkomstige subsectie.

1. Minimale abstractie
2. Complexe frames
3. Metaforen in abstracte scenario's
4. Metaforen in abstracte diagrammen

MINIMALE ABSTRACTIE

Fragment 1 gaat over vriendschappen en AND³ beschrijft dat ze het goed kan vinden met haar collega's. MTS⁴ beoordeelt die vriendschap positief als 'kei-leuk' (regel 01) en 'een leuke groep' (regel 02). Vlak daarna blijft ze aan het woord en vraagt ze of AND veel met hen (de groep) doet (regel 02). AND ontkent dat ('nee') en zegt dat ze 'met zes mensen zijn' (regel 03), wat erop wijst dat ze de vraag van MTS (regel 02) niet begrepen heeft. MTS knikt (regel 04) en onderbreekt AND niet ('ja', regel 06) als AND nog aanvullingen doet (regel 05 en 07). Pas na een pauze van 0.4 seconden herformuleert MTS haar oorspronkelijke vraag (zie regel 02) en bovendien stelt ze die herformulering niet als een correctie of een herneming voor, maar veeleer als een verderzetting ('en dan', regel 08). Er is dus een misverstand, want AND geeft geen antwoord op de vraag van MTS, waarna de vraag geherformuleerd wordt. De analyse focust op deze herformulering.

Hoe MTS die herformulering precies realiseert, wordt duidelijk in een analyse van de gebaren die in Afb. 4-7 geïllustreerd zijn. Op regel 02 representeert MTS een vorm met haar beide handen (Afb. 4). Dat gebaar valt samen met 'leuke groep' en is relatief groot aangezien beide handen buiten de romp komen en zich dus volgens de terminologie van McNeill (1992) in de periferie bevinden. Aan de ene kant legt het gebaar de nadruk op de 'groep mensen' (de timing van de verbale uiting en het gebaar vallen samen, zie regel 02) en kan het dus complementair zijn met de uitdrukking 'leuke groep'. Aan de andere kant kan het een supplementaire betekenis toevoegen en betrekking hebben op een eigenschap van die groep (i.c. 'de groep is groot'). In beide gevallen krijgt het gebaar een metaforische betekenis (de groep mensen wordt als een bevattelijke vorm geconcretiseerd), maar de precieze interpretatie is ambigu.

Het antwoord van AND op regel 03 heeft betrekking op het aantal mensen in de groep en het is dus aannemelijk dat het metaforische gebaar mee aan de basis van de miscommunicatie ligt (zie regel 03). Wanneer MTS de vraag herformuleert of ze veel met die groep doet, wijst MTS naar het raam en kijkt ze naar buiten (regel 08, Afb. 5). Daarna kijkt ze AND terug aan (Afb. 6) en wijst ze naar AND (Afb. 7). In tegenstelling tot het gebaar in regel 02 hebben we hier te maken met twee deiktische gebaren, die een locatie ('buiten', Leuven) en

³ We gebruiken dit label voor alle anderstalige participanten.

⁴ We gebruiken dit label voor alle moedertaalsprekers in het corpus.

een entiteit ('jij', AND) aanduiden. MTS maakt dus gebruik van de ruimte om zich heen om de vraag transparant te maken. Bovendien verlengt MTS de eerste beweging door haar vinger nog even naar buiten gericht te houden (een *hold*), waardoor ze al terug naar AND kijkt als het gebaar nog zichtbaar is (Afb. 6). Haar hand volgt dan haar blik terug naar AND. De twee benadrukte elementen van de vraag ('jij' en 'in Leuven') worden daarmee fysiek aan elkaar gelinkt.

Bovenstaand voorbeeld illustreert dus de hypothese van Bergmann et al. (2018) en Tellier et al. (2021): MTS vermijdt een metaforisch te interpreteren gebaar en gebruikt minder abstracte deixis als aanpassingsstrategie. De deiktische gebaren (Afb. 5-7) zijn deel van de herformulering en ze zijn transparanter over de referent dan het metaforische gebaar (Afb. 4), dat ambigu was. De gebaren reiken een interpretatiekader aan dat meer gebruik maakt van wat er in de setting van het campuslokaal beschikbaar is, wat in de terminologie van Mittelberg (2017) als een basaal frame met een minimale vorm van abstractie kan beschouwd worden. Bovendien vermeldt MTS in haar herformulering de 'groep' niet meer. Ze focust enkel op de link tussen AND (impliciet als deel van de groep) en de stad waardoor de referent van de 'groep' op de achtergrond komt. In termen van *interactional common ground* (Clark en Brennan 1991), i.e. de kennis die de sprekers over elkaar tijdens het gesprek opbouwen, is de vraag duidelijk zonder 'voorkennis' van het gesprek. AND begrijpt de vraag (regel 09) nu wel en interpreteert die in het licht van wat in de interactie vooraf ging, nl. haar vriendengroep ('samen eten'). Kort samengevat: we zien hier dat aanpassingsgedrag non-verbale flexibiliteit met zich meebrengt. De spreker in kwestie maakt gebruik van wat er in de directe omgeving voorhanden is, om haar vraag duidelijker te kaderen.

Fragment 1 (06:42-07:03)

```

01 MTS  ahja keileuk (0.6)
02 MTS  een een een +leuke #groep+ (0.1) doe je veel me hen†
    bh          +.....+
    Afb                #4
03 AND  h nee eh wij zijn eh wij zijn eh eeh zes mensen
04 MTS  ((knikt))
05 AND  dus eh niet te groot
06 MTS  [ja]
07 AND  [niet te] klein ja (0.4)
08 MTS  en dan *+ga je *+#vaak*# in +leu#ven+ mi+sschien iets doeN
    rh          +.....+-----+-----+
    blk        *.....*-----*-----+----->>
    Afb                #5   #6   #7
09 AND  ja ja ja (-) ja we: e:h meestal gaan for diner† (-)
    [voor samen] Eten (-) om vrijdag
10 MTS  [ah ja]
```


Afb. 4

Afb. 5

Afb. 6

Afb. 7

Opmerking: De blauwe pijl duidt de blikrichting aan; de rode pijl de richting van het handgebaar.

COMPLEXE FRAMES

In de vorige analyse hebben we getoond dat gebaren meer *to-the-point* kunnen zijn als ze gebruik maken van de omgeving waarin de interactie plaatsvindt. Als tweede stap in onze argumentatie tonen we hoe deiktische gebaren nog meer kunnen doen met die ruimte dan een entiteit aanwijzen, zoals bijvoorbeeld het laten zien van verschillende, subjectieve perspectieven op een referent. Fragment 2 komt uit hetzelfde gesprek, maar vindt plaats vóór wat er in Fragment 1 werd besproken. In Fragment 2 spreken dezelfde MTS en AND over hun woonplaatsen. MTS vertelt dat ze al drie verschillende koten gehad heeft (regel 01). AND vraagt of dat in Leuven was (regel 02) waaruit we kunnen afleiden dat ze het voorgaande heeft verstaan ('okay', regel 02). Ze wijst naar beneden (Afb. 8), het hier en nu, wat voor een nabije locatie staat (vb. Leuven of zelfs de binnenstad enz.). MTS bevestigt dat kort ('ja', regel 03), maar legt dan vooral uit dat dat studentenkamers zijn (regel 03, Afb. 9), wat strikt genomen een overbodige toevoeging is en ook geen gepast antwoord op de vraag van AND. AND onderbreekt haar ('[ja]', regel 04) en vraagt of ze in het centrum woont. Nu gaat MTS wel in op de vraag en ze specificeert dat ze 'hier tegenover' woont. Op regel 06 stemt AND in ('okay') en daaraan voegt MTS nog toe dat het 'recht tegenover het Erasmushuis' is (i.e. het gebouw waar de participanten zich bevinden) (regel 07), wat een (gedeeltelijke) herhaling is.

In de herhaling op regel 07 zit ook een toevoeging vervat. Op regel 05 wijst MTS met haar duim over haar rechterschouder en ze kijkt ook achter zich (Afb. 10). In regel 07 (Afb. 11) wijst ze schuin voor zich, en dus in een andere richting, terwijl ze het over dezelfde locatie heeft ('recht tegenover'). In die zin zijn de aanwijzingen ambigu, want ze zijn ruimtelijk tegengesteld en hebben toch betrekking op dezelfde referent. In onze analyse leiden we uit het ge-

bruik van het intensiverende ‘recht’ af dat MTS de tweede keer (regel 07) een subjectieve inschatting geeft. In regel 05 zegt MTS namelijk ‘hier tegenover’ en op regel 07 ‘recht tegenover’. Op regel 08 zien we dat AND de subjectieve toevoeging begrijpt, want ze sluit zich aan bij MTS (‘dat is handig’).

Om de tweede richtingsaanwijzing en de inschatting van de afstand te kunnen begrijpen, moet AND zich in het perspectief van MTS verplaatsen. MTS wijst naar het Erasmushuis of haar kamer alsof het schuin voor haar ligt en AND moet zich dat kunnen inbeelden opdat de uiting in regel 07 betekenis krijgt. Die cognitieve aanpassing vergt abstractievermogen, want het Erasmushuis noch de kamer liggen werkelijk voor MTS. Daarom hebben we met een vorm van ‘fantomdeixis’ (Stukenbrock 2014) te maken: de spreker in kwestie wijst naar een fysiek lege plaats en de beide gesprekspartners positioneren zich er tegenover. Anders dan in de verbalisering wordt in het gebruik van deze fantomdeixis de adaptatie van MTS duidelijk. Het verschil tussen ‘hier tegenover’ en ‘recht tegenover’ is een graad van intensivering of subjectivering, maar op non-verbaal vlak wordt fysiek een *positiewissel* getoond.

Fragment 2 (00:23-00:46)

```

01  MTS  e:hm en ja ik heb al +drie verschillende koten gehad+
      rh                                +embleem voor drie-----+
02  AND  okay hh. $#[in leuven]$
      rh                                $-----$
      Afb                                #8
03  MTS  ja in leuven dus +zo #studentenkamers+ [zijn da]
      bh                                +-----+
      Afb                                #9
04  AND  [ja] in de centrum of eh
05  MTS  euh ja *+hIEr#* tegenover+ woon ik nu
      rh                                +-----+
      blk                                *-----*
      Afb                                #10
06  AND  okay [ja]
07  MTS  *+[recht] #tegenover*+ het erasmushuis
      rh                                +-----+
      blk                                *-----*
      Afb                                #11
08  AND  dat is handige
09  MTS  wablief†
10  AND  eeh hAndige
11  MTS  ja: hEEl handig haha

```


Afb. 8

Afb. 9

Afb. 10

Afb. 11

METAFOREN IN ABSTRACTE SCENARIO'S

In Fragmenten 1 en 2 maakten de sprekers gebruik van de ruimte om zich heen om referenten te situeren in het hier-en-nu. Fragment 3 laat ons vervolgens zien hoe aanduidingen van locaties een metaforische functie kunnen krijgen en op die manier een abstracter kader bieden om verschillende referenten te situeren. We argumenteren dat de gebaren een scenario schematiseren, waarin de verschillende referenten een plaats toegewezen krijgen.

In het voorbeeld komen andere gesprekspartners voor dan in Fragmenten 1 en 2. MTS vraagt waar AND vandaan komt in regel 01. Het duurt enkele *turns* vooraleer AND de vraag begrijpt en beide gesprekspartners laten hun wederzijds begrip merken ('aah ok' in regel 07, 'ja' in regel 08. Daarop zegt MTS dat ze in Herne woont (regel 09) en nadat AND feedback geeft ('ja', regel 14), voegt MTS toe dat er in Herne een organisatie is die Ghana ondersteunt (regel 15).

Het wederzijds vragen naar herkomst en het zoeken naar aanknopingspunten uit de eigen leefwereld is typisch voor kennismakingen in onze data (ongeacht of er anderstaligen deelnemen aan het gesprek). In die zin is dat scenario herkenbaar als *frame* of betekenisgeheel (vgl. Mittelberg 2019). Het scenario uit zich in Fragment 3 concreet als verschillende *topic shifts* die gerealiseerd worden: eerst gaat het over de herkomst van AND (regel 01-08), dan over de herkomst van MTS (regel 09-14) en ten slotte over een derde organisatie (regel 15-20). In regel 09 resp. regel 15 wordt dus een shift gemaakt naar de herkomst van MTS ('ik kom dus uit Herne') en naar een externe organisatie ('en in da dorp hebben wij dus een organisatie'). In onze argumentatie nemen we aan dat die topics deel uitmaken van een breder scenario, nl. het praten over herkomst. De gesprekspartners veranderen het precieze topic binnen het scenario van 'herkomst' als breder interpretatiekader.

Met onze analyse willen we aantonen dat de handgebaren helpen om het gesprek te structureren. In regel 17 maakt MTS een cirkelvormig gebaar naar

buiten (Afb. 12). Hier zoekt MTS naar de naam van de organisatie of een gepaste beschrijving ervan ('voor Ghana support Ghana'). Het gebaar is gesynchroniseerd met het voorkomen van het woord 'Ghana' en eindigt met een open handpalm die naar boven gericht is. Een open handpalm wordt in verschillende contexten geassocieerd met het opsommen van alternatieven, het zoeken naar woorden, het presenteren van ideeën enz. (Ladewig 2014). Op regel 18 geeft AND positieve feedback ('moh') en daarop voegt MTS toe dat zij iemand kent die bij de eerder genoemde organisatie betrokken is. Ze wijst daarbij zichzelf aan (regel 19, Afb. 13) en ze maakt meteen weer het open gebaar naast zich (regel 19, Afb. 14). Doordat beide open-palmgebaren (vgl. Afb. 12 en 14) op dezelfde locatie gemaakt worden, ontstaat er een ruimtelijke tegenstelling tussen het origo van de spreker (benadrukt op regel 19, Afb. 13, 'ik ken iemand') en een locatie rechts van het lichaam. MTS identificeert zichzelf niet rechtstreeks met de organisatie, maar ze maakt wel een link door de organisatie metaforisch naast zich te plaatsen; alsof ze iemand presenteert die naast haar staat.

Samengevat: de verschillende basiselementen van het scenario (i.c. over elkaars afkomst praten) worden dus via de handgebaren van MTS in de ruimte gemarkeerd. De verschillende onderdelen ontplooiën zich sequentieel en in regel 20 participeert AND in die constructie door naar zichzelf te wijzen (Afb. 15, 'that's me'). Daaruit blijkt des te meer de coherentie van de conversatie, ondanks de afstand die er op verbaal vlak is. Er worden bijvoorbeeld lange pauzes gelaten (1.4s op regel 04, 2.3s op regel 06 en 0.5 op regel 10), er moet veel geherformuleerd worden (vgl. regel 03, 05, 11) en waar AND in brede geografische termen spreekt (Ghana, Afrika, China) heeft MTS het over Herne, wat een relatief klein dorp in Vlaanderen is. Net in die uitdagende communicatieve situatie helpen de gebaren om de basiselement in de boodschap van MTS duidelijk te maken: 'ik' (de MTS zelf, Afb. 13) versus 'de organisatie' (Afb. 12 en 14).

Fragment 3 (00:21-01:16)

01	MTS	en van waar kom j komt u
02	AND	ja e mijn moeder is hier so ik samen met mijn moeder
03	MTS	en va uit welk land
04	AND	(1.4)wabliefert
05	MTS	va van uit welk lAnd komt u
06	AND	ja(2.3)wo UIit welk land ja ik kom uit afrika (-) ghana
07	MTS	aaa oke
08	AND	ja
09	MTS	eum dus ik kom uit hErne
10	AND	(0.5) china
11	MTS	HErne
12	AND	[herne]

13 MTS [das e] das een dorpje in belgie
 14 AND ja
 15 MTS eum en euh in da dorp hebben wij dus ook een
 organisatie
 16 AND ja
 17 MTS die euh ik weet niet of u dat kent maar dat is voor
 +ghana support ga #[ghana]+
 rh +-----+
Afb #12
 18 AND mo:h
 19 MTS +#ik ken ie+mand +die dan# een organisatie+ heeft
 rh +-----+.....+-----+
Afb #13 #14
 20 AND o:h ik kom uit +that's me#+ voor me afrika ghana (-) ja
 rh +-----+
Afb #15

Afb. 12

Afb. 13

Afb. 14

Afb. 15

METAFOREN IN ABSTRACTE DIAGRAMMEN

Fragment 4 komt uit een ander gesprek met andere gesprekspartners. In regel 01 vraagt MTS hoe lang AND normaal gezien nog bezig is met haar doctoraat. We hebben het voorafgaande weggelaten, maar de vraag luidt hier duidelijk een *topic shift* in. Voor het begin van het fragment vertelt AND namelijk dat ze met data werkt die studenten voor haar verzameld hebben. Op regel 03 geeft AND aan dat ze de vraag niet begrepen heeft. MTS herformuleert de vraag (regel 04) en suggereert mogelijke antwoorden ('is het een jaar of nog twee jaar', regel 05) en gebruikt verschillende synoniemen zoals ('bezig zijn', 'verder doen', regel 06). Terwijl hij dit doet, wijst hij met zijn rechterhand (Afb. 16) herhaaldelijk naar zijn rechterkant (regel 04-06). We weten dat sprekers behoorlijk systematisch het verleden links en de toekomst rechts lokaliseren (Cienki & Müller 2008). In die zin krijgt het gebaar een metaforische betekenis omdat tijd op een horizontale as in de ruimte wordt gerepresenteerd waarbij de toekomst doorgaans rechts en het verleden links wordt gesitueerd.

Als er nog steeds geen antwoord van AND komt (regel 07), suggereert MTS dat ze kan antwoorden dat ze het niet weet. AND gaat daarop in en zegt dat ze het niet weet (regel 08). MTS herformuleert de vraag een derde keer (regel 10), waardoor hij zich ervan bewust toont dat zij hem nog niet begrepen heeft. Hij gebruikt het woord ‘einddatum’ twee keer en vermeldt ook ‘doel’ (regel 12). Terwijl hij dat doet, maakt hij twee gebaren die naar voor gericht zijn (regel 10, Afb. 17, en regel 12, Afb. 18) Die gebaren brengen een andere tijdsmetafoor naar de voorgrond. Tijd wordt hier gespecificeerd als vooruitgang naar een doel of een eindpunt (Burns et al. 2019). MTS blijft net als bij de vorige pogingen in een egocentrisch perspectief (de imaginaire tijdslijn loopt door zijn lichaam), maar de metafoor wordt met een andere conceptualisatie ingevuld (i.e. ‘de toekomst is vooruit’ versus ‘de toekomst is rechts’). Met andere woorden, MTS past zijn oorspronkelijke conceptualisatie van de toekomst aan van ‘de toekomst als rechts op een tijdslijn’ naar ‘de toekomst als een punt dat ruimtelijk voor je ligt’. Het aanpassen van die conceptualisatie nadat MTS de feedback kreeg dat AND de oorspronkelijke boodschap niet heeft begrepen, interpreteren we als accommodatie.

In regel 15 geeft MTS opnieuw aan dat er een misverstand is en hij formuleert zijn vraag een vierde keer. Hij doet dat nu op nog een volledig andere manier. In regel 16 zegt hij dat ‘[ze] nu al twee jaar bezig is’ en hij toont een ‘twee’ met twee vingers. Hij plaatst zijn hand in het midden voor zich, dus in het hier-en-nu. Vervolgens vraagt hij ‘hoelang [ze] nog moet doen’ (regel 18) en presenteert gelijktijdig verschillende opeenvolgende posities van links naar rechts, dus weer op de imaginaire tijdslijn. Op twee manieren verschilt die herformulering van de vorige drie pogingen. Ten eerste markeert hij het topic van de uiting opnieuw door het expliciet te vermelden en een plaats te geven in de ruimte. Eerder in de conversatie was het namelijk al ter sprake gekomen dat AND al twee jaar met haar doctoraat bezig is, maar in de vorige herformuleringen bleef dat impliciet. Hij gaat pas verder met de focus van zijn vraag na een positief feedbacksignaal van AND (knikt, regel 17). Het tweedelige gebaar op regel 16 (Afb. 19) resp. regel 18 (Afb. 20) is dus volledig gesynchroniseerd met die opsplitsing van de vraag. Ten tweede is het referentiepunt op de metaforische tijdslijn niet meer het middelpunt van het lichaam, maar wel de locatie die op regel 16 (Afb. 19) ad hoc gecreëerd wordt. Dit wijst opnieuw op een aanpassingsstrategie, die op non-verbaal vlak vorm krijgt.

Met andere woorden: de vraag wordt pas duidelijk voor AND als MTS aandacht besteedt aan het ontleden van zijn vraag. In zijn eerdere herformuleringen zocht hij daar andere verwoordingen en (holistische) conceptualisaties, maar de oplossing bleek te liggen in het hernemen van het impliciete topic, en diens relatie tot de nieuwe vraag te tonen. In termen van Mittelberg (2019) biedt dat laatste metaforische gebaar (regels 16 en 18), in tegenstelling tot de andere gebaren (resp. in regels 05, 06, 10 en 12) een ‘diagram’ waarin dui-

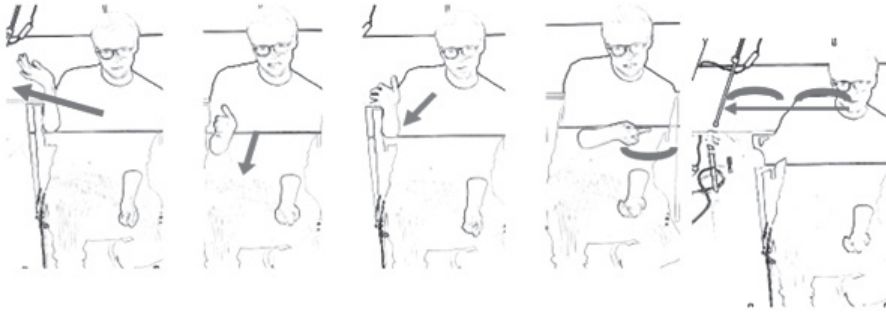
delijk wordt hoe de gerepresenteerde delen (i.e. ‘twee jaar bezig’ en ‘hoelang nog daarna’) gerelateerd zijn in de context. Op die manier krijgt het gebaar ook een functie met betrekking tot het structureren van het discours, wat typisch lijkt te zijn voor gebaren met een hoog abstractieniveau (ibid.: 14).

Fragment 4 (03:35-04:24)

```

01   MTS   en hoe lang ben je normaal gezien nog bezig
02           of weet je dat niet
03   AND   eh ((draait hoofd schuin))
04   MTS   hoe lang je +nog moet
        rh           +----->
05           is het een +#jaar of nog +twee jaar
        rh           -----+-----+----->
Afb           #16
06           dat je nog +bezig bent dat je t nog +verder doet
        rh           -----+-----+-----+
07   AND   oh eh
08   MTS   of weet je dat niet
09   AND   weet ik niet
10   MTS   nee oh dus een +#einddatum je hebt nog geen +einddatum
        rh           +-----+-----+
Afb           #17
11   AND   [eh] omdat de ik kan niet weten wie de studenten zijn
12   MTS   [of een +#doel+]
        rh           +-----+
Afb           #18
13   MTS   ah ja
14   AND   zo: het is een datum per student
15   MTS   (-- ) ah ja maar ik bedoel eerder zo van
16           je bent nu al +#twee jaar bezig+ (-)
        rh           +-----+
Afb           #19
17   AND   ((knik))
18   MTS   en +#hoelang moet je nog doen+
        rh           +-----+
Afb           #20
19   AND   aaa: sorry

```


Afb. 16

Afb. 17

Afb. 18

Afb. 19

Afb. 20

CONCLUSIE

Handgebaren zijn een belangrijk onderdeel van de communicatieve aanpassingen die moedertaalsprekers voor anderstaligen maken. Evidentie voor het bewustzijn over het nut van gebaren en visualisering vinden we onder andere in brochures die gemaakt zijn om de communicatie met anderstaligen op de werkvloer, op school of in dienstverlening te verbeteren. Ook de wetenschappelijke literatuur over zogenaamde *Foreigner Talk* heeft aangetoond dat moedertaalsprekers intensiever gebruik maken van gebaren. Zowel uit de communicatiegidsen als uit de literatuur blijkt echter een eng perspectief op wat gebaren in verschillende soorten gesprekscontexten kunnen verwezenlijken.

De contexten die tot dusver bestudeerd zijn, houden in dat participanten in een experiment een video navertellen of woorden uitleggen. Die procedures zijn geschikt om gebaren te bestuderen die eigenschappen van concrete objecten of acties representeren, maar laten niet toe om te onderzoeken hoe gebaren met metaforische functies al dan niet nuttig zijn voor anderstaligen. Bij metaforische gebaren wordt de verhouding tussen de vorm en de betekenis van een gebaar abstracter en minder transparant. Om te onderzoeken op welke manier metaforische gebaren nuttig kunnen zijn in aanpassingen voor anderstalige gesprekspartners hebben we in deze studie verschillende niveaus van abstractie in handgebaren geïllustreerd. We hebben de frame-gebaseerde benadering van Mittelberg (2017, 2019) als uitgangspunt genomen om vier vormen van abstractie te onderscheiden. Zo konden we argumenteren dat abstracte handgebaren deel uitmaken van het non-verbale repertoire van *Foreigner Talk*.

Doorheen de vier analyses hebben we gefocust op gebaren die betekenis krijgen doordat ze locaties aanduiden. In de eerste analyse (Fragment 1) maakt de spreker gebruik van de waarneembare omgeving waarin de verschillende elementen op een fysieke manier met elkaar verbonden zijn. De aangeduide locaties (bijvoorbeeld de gesprekspartner of het raam naar buiten) bevinden zich in elkaars directe omgeving en er is dus sprake van een basaal frame (Mittelberg 2017). In de tweede analyse (Fragment 2) gebruikt de spreker

twee tegenovergestelde locaties om dezelfde referent aan te duiden. Hierdoor worden de aanduidingen ambigu en worden twee verschillende perspectieven op dezelfde referent gecreëerd. De gebaren in het tweede fragment vergen dus een complexer interpretatiekader en een verhoogd abstractievermogen. Deze twee illustraties problematiseren de gangbare visie op abstractie en ambiguïteit in non-verbale Foreigner Talk (Adams 1998; Tellier, Stam en Ghio 2021) omdat ze tonen dat abstractie zelfs bij het situeren van referenten in de directe omgeving niet uitgesloten is en bovendien ook een teken van flexibiliteit en aanpassing kan zijn.

De derde (Fragment 3) en de vierde (Fragment 4) analyse hebben betrekking op aanduidingen van locaties die een metaforische functie krijgen. We hebben aangetoond dat het potentieel van zulke gebaren om informatief te zijn voor de anderstalige gesprekspartners niet zonder meer in het illustreren van abstracte concepten te vinden is, maar dat ze eerder ruimte maken om een structurerende of pragmatische functie op te nemen. Die verklaring is ook door Mittelberg (2019: 14) naar voren geschoven: schematische gebaren zijn geneigd om pragmatische functies op te nemen. Met deze analyses hebben we dus voorbeelden gegeven van hoe abstracte gebaren met metaforische functies op een adaptieve manier gebruikt worden doordat ze ook op het niveau van het discours opereren. Met deze conclusie willen we een aanleiding creëren om een nieuwe hypothese over het nut van metaforische gebaren voor anderstaligen te formuleren en kwantitatief te testen. De belangrijkste beperking van deze studie is namelijk dat het type van metaforische gebaren met een pragmatische functie niet kwantitatief onderzocht kon worden. Onze suggestie voor vervolgonderzoek is om metaforische en pragmatische functies in twee coderingsniveaus op te splitsen zodat beide functies kunnen overlappen in één gebaar (zoals bijvoorbeeld in het M3D-systeem, Rohrer et al. 2021). In onze analyses hebben we namelijk geïllustreerd dat het potentieel van metaforische gebaren om informatief te zijn zich op het pragmatische niveau kan bevinden. In gesprekken met anderstaligen zou het aantal van metaforische gebaren met een pragmatische functie dan groter zijn.

Ten slotte kunnen we op deze manier ook nuance aanbrengen in het discours over het gebruik van lichaamstaal of gebaren in interacties met anderstaligen. Een gedetailleerder onderzoek over dit discours is in ieder geval nodig, maar uit de boven vermelde communicatiegidsen blijkt bijvoorbeeld dat de visie op het nut van gebaren beperkt blijft tot het illustreren van woordbetekenissen. Uit onze analyse blijkt dat miscommunicatie niet noodzakelijk ontstaat omdat anderstaligen een woordvorm niet herkennen, maar ook omdat een versterkte vorm van wederzijdse monitoring nodig is om duidelijk te maken op welk deel van de gedeelde informatie het gesprek voortgebouwd wordt. Daarbij is het belangrijk om als spreker ook een goede hoorder te zijn en precies te identificeren waar de anderstalige niet meer volgt. Informatie die impliciet is,

kan efficiënt met behulp van gebaren naar de voorgrond gebracht worden. In de vier fragmenten die we besproken hebben, zien we dat sprekers daar goed in zijn. Ze maken bijvoorbeeld creatief gebruik van de (beperkte) omgeving van het lokaal op de campus of ze lokaliseren hun referenten in de ruimte rond hun lichaam.

REFERENTIES

- Adams, Thomas W. 1998. *Gesture in foreigner talk*. University of Pennsylvania: PhD thesis.
- Anderstalig talent tewerkstellen. <https://www.vdab.be/werkgevers/anderstalig-talent> (2 December, 2021).
- Azaoui, Brahim. 2013. One Teacher, Two Instructional Contexts. Same Teaching Gestures? In. <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-01111824> (10 December, 2021).
- Barcelona, Antonio. 2009. Motivation of construction meaning and form: The roles of metonymy and inference. In Klaus-Uwe Panther, Linda L. Thornburg & Antonio Barcelona (eds.), *Human Cognitive Processing*, vol. 25, 363–401. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/hcp.25.22bar>.
- Bergmann, Kirsten, Maria del Mar Cordero Rull & Birgit Lugin. 2018. A Pilot Study on Adaptive Gesture Use in Interaction with Non-native Listeners. In *Proceedings of the 4th International Workshop on Multimodal Analyses Enabling Artificial Agents in Human-Machine Interaction*, 26–32. Boulder CO USA: ACM. <https://doi.org/10.1145/3279972.3279978>.
- Burns, Patrick, Teresa McCormack, Agnieszka J. Jaroslawska, Patrick A. O'Connor & Eugene M. Caruso. 2019. Time Points: A Gestural Study of the Development of Space–Time Mappings. *Cognitive Science* 43(12). <https://doi.org/10.1111/cogs.12801>.
- Cienki, Alan. 2009. Conceptual Metaphor Theory in Light of Research on Speakers' Gestures. *Cognitive Semiotics*. Berlin, Germany: Walter de Gruyter GmbH 5(1–2). 349–366. <http://dx.doi.org/10.1515/cogsem.2013.5.12.349>.
- Cienki, Alan & Cornelia Müller. 2008. Metaphor, gesture, and thought. In Raymond W. Jr. Gibbs (ed.), *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*, 483–501. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511816802.029>.
- Clark, Herbert H. & Susan E. Brennan. 1991. Grounding in communication. In Lauren B. Resnick, John M. Levine & Stephanie D. Teasley (eds.), *Perspectives on socially shared cognition*, 127–149. Washington: American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/10096-006>.
- Clark, Herbert H. & Gregory L. Murphy. 1982. Audience Design in Meaning and Reference. In *Advances in Psychology*, vol. 9, 287–299. Elsevier. [https://doi.org/10.1016/S0166-4115\(09\)60059-5](https://doi.org/10.1016/S0166-4115(09)60059-5).
- Communicatiewaaijer om taaldrempels in hulp- en dienstverlening te verkleinen. *Agentschap integratie en inburgering*. <https://www.integratie-inburgering.be/nl/communicatiewaaijer> (2 December, 2021).
- Cooperrider, Kensy & Kate Mesh. 2020. Pointing in gesture and sign. *PsyArXiv*. <https://doi.org/10.31234/osf.io/k3zpw>.

- Dahl, Tove Irene & Susanne Ludvigsen. 2014. How I See What You're Saying: The Role of Gestures in Native and Foreign Language Listening Comprehension. *The Modern Language Journal*. [National Federation of Modern Language Teachers Associations, Wiley] 98(3). 813–833.
- Debreslioska, Sandra & Marianne Gullberg. 2020. What's New? Gestures Accompany Inferable Rather Than Brand-New Referents in Discourse. *Frontiers in Psychology* 11. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.01935>.
- Deppermann, Arnulf. 2015. Retrospection and understanding in interaction. In Arnulf Deppermann & Susanne Günthner (eds.), *Temporality in Interaction* (Studies in Language and Social Interaction), vol. 27, 57–94. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/slsi.27>.
- Drijvers, Linda, Mircea van der Plas, Asli Özyürek & Ole Jensen. 2019. Native and non-native listeners show similar yet distinct oscillatory dynamics when using gestures to access speech in noise. *NeuroImage* 194. 55–67. <https://doi.org/10.1016/j.neuroimage.2019.03.032>.
- Ferguson, Charles A. 1975. Toward a Characterization of English Foreigner Talk. *Anthropological Linguistics* 17(1). 1–14.
- Fischer, Kerstin. 2016. *Designing Speech for a Recipient: The roles of partner modeling, alignment and feedback in so-called "simplified registers"* (Pragmatics & Beyond New Series). Vol. 270. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/pbns.270>.
- Fricke, Ellen. 2012. *Origo, Geste und Raum: Lokaldeixis im Deutschen. Origo, Geste und Raum*. De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110897746>.
- Fricke, Ellen. 2014. 136. Deixis, gesture, and embodiment from a linguistic point of view. In *136. Deixis, gesture, and embodiment from a linguistic point of view, 1803–1823*. De Gruyter Mouton. <https://doi.org/10.1515/9783110302028.1803>.
- Hostetter, Autumn B. & Martha W. Alibali. 2019. Gesture as simulated action: Revisiting the framework. *Psychonomic Bulletin & Review* 26(3). 721–752. <https://doi.org/10.3758/s13423-018-1548-0>.
- Kendon, Adam. 2017. Pragmatic functions of gestures: Some observations on the history of their study and their nature. *Gesture*. John Benjamins 16(2). 157–175. <https://doi.org/10.1075/gest.16.2.01ken>.
- Knoll, Monja, Lisa Scharrer & Alan Costall. 2009. Are actresses better simulators than female students? The effects of simulation on prosodic modifications of infant- and foreigner-directed speech. *Speech Communication* 51(3). 296–305. <https://doi.org/10.1016/j.specom.2008.10.001>.
- Kosmala, Loulou. 2020. (Dis)fluencies and their contribution to the co-construction of meaning in native and non-native tandem interactions of French and English. *TIPA. Travaux interdisciplinaires sur la parole et le langage* (36). <https://doi.org/10.4000/tipa.3567>.
- Ladewig, Silva H. 2014. 118. Recurrent gestures. In *118. Recurrent gestures, 1558–1574*. De Gruyter Mouton. <https://doi.org/10.1515/9783110302028.1558>.
- Lausberg, Hedda. 2013. *Understanding Body Movement*. Frankfurt am Main: Peter Lang International Academic Publishers.
- Lenninger, Sara. 2019. The metaphor and the iconic attitude. *Cognitive Semiotics*. Berlin, Germany: Walter de Gruyter GmbH 12(1). <http://dx.doi.org/10.1515/cogsem-2019-2011>.

- Long, Michael H. 1981. Questions in Foreigner Talk Discourse. *Language Learning* 31(1). 135–157. <https://doi.org/10.1111/j.1467-1770.1981.tb01376.x>.
- Margić, Branka Drljača. 2017. Communication courtesy or condescension? Linguistic accommodation of native to non-native speakers of English. *Journal of English as a Lingua Franca* 6(1). 29–55. <https://doi.org/10.1515/jelf-2017-0006>.
- Maria en Soumeya geven tips voor heldere communicatie met mensen die Nederlands leren. *Diversiteitspraktijk*. <https://www.diversiteitspraktijk.be/artikels/maria-en-soumeya-geven-tips-voor-heldere-communicatie-met-mensen-die-nederlands-leren> (2 December, 2021).
- McCafferty, Steven G. & Gale Stam. 2008. Gesture studies and second language acquisition: A review. In Steven G. McCafferty & Gale Stam (eds.), *Gesture: second language acquisition and classroom research*, 3–24. New York: Routledge.
- McNeill, David. 1992. *Hand and mind: What gestures reveal about thought* (Hand and Mind: What Gestures Reveal about Thought). Chicago, IL, US: University of Chicago Press.
- Mittelberg, Irene. 2017. Embodied frames and scenes: Body-based metonymy and pragmatic inferencing in gesture. *Gesture* 16(2). 203–244. <https://doi.org/10.1075/gest.16.2.03mit>.
- Mittelberg, Irene. 2019. Visuo-Kinetic Signs Are Inherently Metonymic: How Embodied Metonymy Motivates Forms, Functions, and Schematic Patterns in Gesture. *Frontiers in Psychology* 10. 254. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00254>.
- Masson-Carro, Ingrid, Martijn Goudbeek & Emiel Kraemer. 2016. Can you handle this? The impact of object affordances on how co-speech gestures are produced. *Language, Cognition and Neuroscience* 31(3). 430–440. <https://doi.org/10.1080/23273798.2015.1108448>.
- Mondada, Lorenza. Multimodal transcription. *LorenzaMondada.net*. <https://www.lorenzamondada.net/multimodal-transcription> (2 December, 2021).
- Mori, Junko & Makoto Hayashi. 2006. The Achievement of Intersubjectivity through Embodied Completions: A Study of Interactions Between First and Second Language Speakers. *Applied Linguistics* 27(2). 195–219. <https://doi.org/10.1093/applin/aml014>.
- Nederlands voor ouders. *Huis van het Nederlands Brussel*. <https://www.huisnederlandsbrussel.be/aanbod-voor-bedrijven-organisaties-en-scholen-landingspagina/nederlands-voor-ouders> (2 December, 2021).
- Novack, Miriam A. & Susan Goldin-Meadow. 2017. Gesture as representational action: A paper about function. *Psychonomic Bulletin & Review* 24(3). 652–665. <https://doi.org/10.3758/s13423-016-1145-z>.
- Rohrer, Patrick, Ingrid Vilà-Giménez, Florit-Pons, Júlia, Gibert, Núria, Ren, PeiLin, Shattuck-Hufnagel, Stefanie, Prieto, Pilar & Glenda. 2021. The MultiModal MultiDimensional (M3D) labeling system. Open Science Framework. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/ANKDX>. <https://osf.io/ankdx/> (13 December, 2021).
- Scarborough, Rebecca, Olga Dmitrieva, Lauren Hall-Lew, Yuan Zhao & Jason Brenier. 2007. An acoustic study of real and imagined foreigner-directed speech. *The Journal of the Acoustical Society of America* 121(5). 3044–3044. <https://doi.org/10.1121/1.4781735>.
- Selting, Margret, Peter Auer, Dagmar Barth-Weingarten, Jörg R. Bergmann, Pia Bergmann, Karin Birkner, Elizabeth Couper-Kuhlen, et al. 2009. Gesprächsanalytisches

- Transkriptionssystem 2 (GAT 2). *Gesprächsforschung : Online-Zeitschrift zur verbalen Interaktion*. <https://orbilu.uni.lu/handle/10993/4358> (2 December, 2021).
- Smith, Sara W., Nadia Scholnick, Alta Crutcher, Mary Simeone & William Ray Smith. 1991. Foreigner talk revisited: Limits on accommodation to nonfluent speakers. In Jan Blommaert & Jef Verschueren (eds.), *Pragmatics & Beyond New Series*, vol. 6:3, 173–186. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/pbns.6.3.11smi>.
- Snow, Catherine E., Roos Eeden & Pieter Muysken. 1981. The Interactional Origins of Foreigner Talk: Municipal Employees and Foreign Workers. *International Journal of the Sociology of Language* 1981(28). <https://doi.org/10.1515/ijsl.1981.28.81>.
- Sonesson, Göran. 2008. Prolegomena to a general theory of iconicity considerations on language, gesture, and pictures. In Klaas Willems & Ludovic De Cuypere (eds.), *Iconicity in Language and Literature*, vol. 7, 47–72. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/ill.7.05son>.
- Stukenbrock, Anja. 2014. Pointing to an ‘empty’ space: Deixis am Phantasma in face-to-face interaction. *Journal of Pragmatics* 74. 70–93. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2014.08.001>.
- Sueyoshi, Ayano & Debra M. Hardison. 2005. The Role of Gestures and Facial Cues in Second Language Listening Comprehension. *Language Learning* 55(4). 661–699. <https://doi.org/10.1111/j.0023-8333.2005.00320.x>.
- Tellier, Marion & Gale Stam. 2010. Découvrir le pouvoir de ses mains: La gestuelle des futurs enseignants de langue. *Actes, Spécificités et diversité des interactions didactiques: disciplines, finalités, contextes*. 1–4.
- Tellier, Marion, Gale Stam & Alain Ghio. 2021. Handling language: How future language teachers adapt their gestures to their interlocutor. *Gesture* 20(1). 30–62. <https://doi.org/10.1075/gest.19031.tel>.
- Varonis, E. M. & S. Gass. 1985. Non-native/Non-native Conversations: A Model for Negotiation of Meaning. *Applied Linguistics* 6(1). 71–90. <https://doi.org/10.1093/applin/6.1.71>.
- Wittenburg, Peter, Hennie Brugman, Albert Russel, Alex Klassmann & Han Sloetjes. 2006. ELAN : a professional framework for multimodality research. In *5th International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2006)*. 1556–1559. https://pure.mpg.de/pubman/faces/ViewItemOverviewPage.jsp?itemId=item_60436 (13 December, 2021).

